

Medborgerligt engagemang och förenings- stöd

**Ett kunskaps- och diskussionsunderlag
med fokus på barn och unga**

En rapport av Ida Thomson

Inledning	3
Aktuell kunskap och diskurs om civilsamhället.....	4
Fokus på civilsamhällets utveckling och föreningsbidrag till unga.....	4
Civilsamhället – en viktig pusselbit i vår demokrati	5
Statens relation till civilsamhället.....	5
Civilsamhällets roll och särart	6
Medborgerligt engagemang i utveckling	7
Stabilt ideellt och politiskt engagemang.....	7
Något minskat medlemskap i föreningar	8
Civilsamhället engagerar inte alla.....	8
Trender i civilsamhällets utveckling.....	9
Nya sätt att tillvarata och stimulera medborgerligt engagemang	10
Bidrag till barn- och ungdomsföreningar	12
Nationellt föreningsstöd till barn- och ungdomsorganisationer	13
Regionalt föreningsstöd till ungdomsorganisationer (distriktsorganisationer).....	13
Vad innebär det att vara medlem?.....	15
Demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet.....	16
Möjligheterna och målkonflikternas arena – avslutande diskussion och analys	17
Föreningslivet – en röstbärare för vissa	17
Långsiktig självständighet eller ökad mångfald och inkludering	17
Engagemang i fler former	18
Demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet i praktiken	18
Från varande till görande – från röst till service	18
Referensförteckning	19

Inledning

”Mångfalden, särarterna och pluralismen inom civilsamhället skärper kraven på det offentliga förmåga att vara innovativ och söka lösningar där det ideella engagemanget tas tillvara.”

(Palett för ett stärkt civilsamhälle, 2016)

”Ungas organisering tar sig inte enbart uttryck i föreningsform. De senaste åren har flera nya sociala rörelser vuxit fram som har engagerat stora delar av befolkningen, särskilt unga.”

(Fokusrapporten 2014 från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF)

”Klyftan mellan de som deltar och de som inte deltar har vidgats. Dessa deltagandeklyftor märks tydligt när det kommer till engagemanget i det civila samhällets organisationer, liksom i de politiska partierna.”

(Låt fler forma framtiden! 2016)

I Sverige har civilsamhället länge setts som en central del av demokratin och av välfärdssamhället. Folkrörelsernas framväxt sedan slutet av 1800-talet har i olika utvecklingsfaser kommit att förena människor kring gemensamt angelägna frågor. En inledande strävan efter religiös och politisk frihet, rättvisa och jämlikhet har succesivt kommit att vidgas till frågor rörande miljö, hälsa, livskvalitet och integritet. Civilsamhällets aktörer har över tid kommit att bedriva en omfattande och varierad lokal verksamhet och blivit en naturlig samarbetspart i det politiska beslutsfattandet. Föreningar, stiftelser och registrerade trossamfund, men även det engagemang som samlar medborgare i mer lösa nätverk och tillfälliga sammanslutningar ingår också i det som benämns civilsamhälle.

Historiskt har särskilt det engagemang som skett genom ideella föreningar betraktats som värdefullt i utvecklingen av demokratiska, engagerade och ansvarstagande samhällsmedborgare. Föreningar har

lyfts fram som en demokrati i miniformat som genom sina stadgar gett medlemmar möjlighet att påverka och forma verksamheten. Det senaste decenniet har civilsamhällets kapacitet att bidra till viktiga samhällsfunktioner inom områden som vård, omsorg och integration uppmärksammats, nyttjats och stimulerats allt mer. Det handlar då om engagemang både i föreningsform men även i andra associationsformer.

Samtidigt som det över tid funnits en politisk enighet kring civilsamhällets värde pekar ovanstående citat från några av de senaste årens utredningar på att det finns en utvecklingspotential när det gäller den kraft som civilsamhället är, bör och kan vara i vår ständigt föränderliga värld. Då olika former av stöd från offentlig sektor utgör ideella organisationers största inkomstkälla är det angeläget att aktörer på nationell, regional och lokal nivå återkommande kritiskt granskar sitt stöd till civilsamhället.

Aktuell kunskap och diskurs om civilsamhället

Denna skrift ska aktualisera och ge underlag för fördjupade diskussioner om den offentliga sektorns roll i relation till ett civilsamhälle i utveckling. Förhoppningen är att den ska fungera som ett inspel till den pågående diskussion om hur det offentligas aktörer på nationell, regional och lokal nivå bäst kan stödja ett välfungerande, inkluderande och självständigt civilsamhälle.

Skriften har tagits fram av Ida Thomson, på Bättra Konsult, på uppdrag av Stockholms läns landstings kulturförvaltning. Här samlas aktuell kunskap om ideellt engagemang och om de samhällstrender som påverkar civilsamhällets sätt att fungera. Många av de frågor som präglar offentliga aktörers diskussioner och utvecklingsarbete när det gäller stödet till civilsamhället lyfts också fram. I skriften ges även exempel på initiativ som de senaste åren tagits på nationell, regional och lokal nivå när det gäller bidrag till civilsamhället.

Några källor har varit särskilt betydelsefulla i arbetet med skriften:

- Webbplatserna www.CivSam.se och www.ungidag.se som drivs av MUCF och som samlar statistik och vetenskaplig kunskap om det civila samhället och unga.
- Ersta Sköndal Bräcke Högskolas¹ befolkningsstudier med den senaste rapporten Folk i rörelse: Medborgerligt engagemang 1992–2014:
- Två statliga utredningar – Demokratiutredningen och Utredningen om ett stärkt civilsamhälle som båda lämnade sina slutbetänkanden under 2016. (Låt fler forma framtiden! och Palett för ett stärkt civilsamhälle).
- MUCF:s Fokusrapport från 2014 med fokus på ungas fritid och organisering. Den belyser medborgares och framför allt unga aktivitet och organisering i föreningslivet och i viss utsträckning dess utveckling över tid. I rapporten ingår både sammanfattningar av befintlig statistik men också fördjupningsstudier.

Utöver nämnda underlag har intervjuer med företrädare för kommuner i Stockholms län (Värmdö, Botkyrka, Solna och Haninge), handläggare på MUCF och medarbetare på kulturförvaltningen på Stockholms läns landsting bidragit med värdefull kunskap och insiktsfulla reflektioner i arbetet.

I slutet av skriften finns en referenslista för dig som önskar fördjupa dig ytterligare i någon av de frågor som berörs.

Fokus på civilsamhällets utveckling och föreningsbidrag till unga

Efter den inledande beskrivningen av statens politik för det civila samhället och för unga samt av den roll och särart civilsamhället getts, är skriften indelad i två huvudsakliga delar. I del ett beskrivs kortfattat övergripande trender när det gäller det medborgerliga engagemanget, vilka dimensioner som varit stabila över tid och vilka delar som förändrats. Barn och unga har över tid och på både lokal, regional och nationell nivå varit en prioriterad målgrupp för det offentligas stöd till civilsamhället. I del två sätts därför fokus på föreningsstödet till ungdomsorganisationer på nationell, regional och kommunal nivå med en särskild fördjupning i distriktsorganisationernas roll. Medlemskapsbegreppet och vad som utgör en demokratisk verksamhet problematiseras också. Rapporten avslutas med en diskussion och analys av möjligheter, potentiella målkonflikter och utmaningar som ett civilsamhälle i förändring innebär för det offentliga stödet till detsamma.

¹ På Ersta Sköndal Bräcke högskola finns en särskild avdelning för forskning om det civila samhället. Högskolan har över tid genomfört så kallade befolkningsstudier om människors ideella arbete. MUCF driver också i samarbete med högskolan en högskoleutbildning på 7,5 poäng för tjänstepersoner. Syftet är att ge fördjupad kunskap om det civila samhället och redskap att använda i sitt dagliga arbete.

Civilsamhället – en viktig pusselbit i vår demokrati

I detta inledande kapitel ges en kort introduktion till den statliga politiken för civilsamhället och den roll som civilsamhället getts i vårt samhälle idag.

Statens relation till civilsamhället

Genom propositionen *En politik för det civila samhället* som beslutades i mars 2010 kom staten att sätta ner foten kring sin syn på vad som ska och bör känneteckna civilsamhället. I den definieras civilsamhället så här:

”Begreppet det civila samhället används i betydelsen av en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet – där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen. Inom det civila samhället verkar bland annat ideella föreningar, stiftelser och registrerade trossamfund, men även nätverk, tillfälliga sammanslutningar och andra aktörer.”

I jämförelse med den tidigare folkrörelsepolitiken är civilsamhället inte begränsat till folkrörelser och föreningar. Civilsamhället ska präglas av en mångfald av aktörer som i sin tur ska bedriva sin verksamhet i organisationsformer och sammanslutningar som passar dem bäst:

”Det är värdefullt att det civila samhället präglas av mångfald i den bemärkelsen att olika aktörer kan bidra med ideellt engagemang och verksamhet utifrån sin specifika karaktär, kunskap och erfarenhet. Det är också angeläget att den som vill starta eller delta i en verksamhet kan välja mellan olika former av associationer och engagemang som ger skilda förutsättningar och därför passar för olika situationer och syften.

Variationsrikedom bör således både erkännas och uppmuntras av politiken för det civila samhället.”

I propositionen har statens övergripande mål med sin politik för det civila samhället fastslagits:

”Målet för politiken för det civila samhället är att villkoren för det civila samhället som en central del av demokratin ska förbättras. Detta ska ske i dialog med det civila samhällets organisationer genom att

- *utveckla det civila samhällets möjligheter att göra människor delaktiga utifrån engagemanget och viljan att påverka den egna livssituationen eller samhället i stort,*
- *stärka förutsättningarna för det civila samhället att bidra till samhällsutvecklingen och välfärden både som röstbärare och opinionsbildare och med en mångfald verksamheter, och*
- *fördjupa och sprida kunskapen om det civila samhället.”*

I propositionen lyfts också sex principer som statens uppföljning av politiken för civilsamhället ska utgå ifrån:

1. **Självständighet och oberoende:** Civilsamhällets organisationer och medlemmar ska ha möjlighet att självständigt bedriva sin verksamhet utan obefogad kontroll eller inblandning av offentliga aktörer.
2. **Dialog:** Dialog i syfte att bredda och fördjupa beslutsunderlag och ökad ömsesidig förståelse och förtroende ska genomsyra förhållandet mellan regering och civilsamhället.

3. **Kvalitet:** Kvalitetskraven som utförare inom civilsamhället ska vara likvärdiga andra utförares.
4. **Långsiktighet:** Civilsamhällets organisationer ska ges möjlighet till hållbar, långsiktig planering exempelvis genom en hög stabilitet i bidragssystemen.
5. **Öppenhet och insyn:** Då civila samhällets verksamhet i hög utsträckning finansieras av offentliga medel ska öppenhet och insyn bland annat i redovisning prägla samarbetet med staten.
6. **Mångfald:** Civilsamhället blir ytterligare en utförare av samhällsnyttiga tjänster. Civilsamhället bör avspegla och omfatta människor från olika delar av befolkningen.

Parallellt med att staten förtydligat sina mål för civilsamhället finns det sedan 2014 på nationell nivå ett nytt övergripande ungdomspolitiskt mål:

”Alla ungdomar ska ha goda levnadsvillkor, makt att forma sina liv och inflytande över samhällsutvecklingen.”

I det ingår också att alla statliga beslut och insatser som rör unga 13–25 år ska ha ett ungdomsperspektiv som innebär att unga bör

- betraktas som en mångfald individer
- stödjas att bli självständiga
- ha möjlighet att vara delaktiga och ha inflytande.

2014 bytte Ungdomsstyrelsen namn till Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och myndighetens ansvar för att följa upp de relativt nya målen för ungdomspolitiken och politiken för det civila samhället förtydligades.

Civilsamhällets roll och särart

I flera av de senaste årens offentliga utredningar som berört civilsamhället har civilsamhällets särart och funktion berörts. De perspektiv som tas upp kan sammanfattas på följande sätt.

- **Självständig och oberoende värde driven opinionsbildare och röstbärare:** Exempelvis genom att samla och kanalisera medborgares engagemang och röster i olika specifika frågor och fungera som en motpart till det offentliga och näringslivets intressen.
- **Demokratiskola och demokratipool:** Exempelvis genom att i föreningar demokratiskt fostra personer igenom att säkerställa öppenhet, delaktighet och inflytande för alla medlemmar. Ledarskaps erfarenhet från föreningslivet har också visat sig underlätta steget till politisk kandidatur och politiskt deltagande och därmed fungera som en resurspool för politiken.
- **Bidra till gemenskap, social sammanhållning och meningsfullhet:** Exempelvis genom möten där människor kan möta båda likasinnade och oliktänkande för olika gemensamma aktiviteter. Civilsamhället har visat sig snabbt kunna kraftsamla och agera, exempelvis vid kriser.
- **Medlemservice och utförare av samhällsnyttiga tjänster:** Exempelvis genom att vid sidan om etablerade aktörer i offentlig sektor och näringslivet erbjuda en större mångfald av utförare och leverantörer bland annat inom hälso- och sjukvård och omsorg.

Sammantaget har, tar och ges civilsamhället olika roller i olika sammanhang. I skriften kommer fortsatt fokus att ligga på hur dessa olika roller förhåller sig till olika samhällstrender och den offentliga bidragsgivningen.

Medborgerligt engagemang i utveckling

Vilka trender går att spåra rörande medborgerligt engagemang och utveckling? Följande kapitel lyfter fram de förändringar och trender som kan sägas känneteckna civilsamhällets utveckling och ge en bild av hur dagens civilsamhälle ser ut. Det handlar om civilsamhället både i bred bemärkelse, engagemang i många olika former, men också det engagemang som specifikt skett genom föreningar.

I kapitlet kan du bland annat läsa att:

- Det ideella engagemanget är stabilt och starkt sett till de senaste 30 åren. Även det politiska engagemanget är stort trots sjunkande medlemskap i partier.
- Aktivitet föder aktivitet – ett så kallat kumulativt medborgarskap. De som är mer aktiva på en arena (t ex arbetslivet) har en tendens att vara mer aktiva på en annan (t ex ideellt eller i kulturlivet).
- Internet och sociala medier sänker trösklarna för människor att förena sig kring en idé eller ett initiativ men det är oftast samma människor som är aktiva online som också är aktiva offline.
- Det engagemang som sker genom föreningar har minskat något. Fler sätt att organisera sig och kanalisera sitt engagemang har istället utvecklats.
- Personer med utländsk bakgrund, låg utbildning och personer som är arbetslösa är underrepresenterade bland föreningsmedlemmar.
- Nya sätt att fånga upp ett föränderligt engagemang testas bland olika stödformer på nationell, regional och lokal nivå likväl som inom det civila samhället.

Stabilt ideellt och politiskt engagemang

Sedan 1992 har Ersta Sköndal Bräcke högskola genomfört fem jämförbara befolkningsstudier om svenska medborgares ideella engagemang. I sin senaste studie från 2015 konstaterar de att engagemanget under de senaste 25 åren stått sig stabilt. Cirka hälften av befolk-

ningen uppger att de återkommande genomför ideella insatser. Även bland unga medborgare är det ideella engagemanget högt. De ser inte något empiriskt stöd för att det ideella arbetet ska ha minskat över tid.

Den nationella SOM-undersökningen 1986–2015 visar att partimedlemskapet minskat med fem procent under den undersökta tidsperioden (från 12 till 7 procent). Bland unga 16–25 år partimedlemskapet något lägre (5,6 procent, 2015). Trots ett lågt medlemskap i partier är det politiska engagemanget starkt om inte rentav tilltagande. SOM-undersökningen visar att andelen medborgare som beskriver sig som ganska eller mycket intresserade av politik eller som kontinuerligt diskuterat politik ökat de senaste 30 åren. Även MUCF:s statistik som fokuserar på unga visar på ett starkt politiskt engagemang och vilja att påverka samhället. 2015 uppgav 72 procent av unga i åldrarna 16–25 att de hade deltagit i en någon typ av politisk aktivitet under året. Tjejer och äldre ungdomars deltagande var något högre än killar och något yngre ungdomars. Att på internet stötta en politisk samhällsfråga var det vanligaste uttrycket av politisk aktivitet. Chatta, debattera och kommentera politik var vanligt bland killar medan tjejer demonstrerade, gav pengar eller påverkade sin konsumtion av politiska, etiska eller miljömässiga skäl.

En annan indikator på politiska engagemang är andelen unga som uppger att de vill vara med och påverka på lokal nivå. 2015 svarade 46 procent av unga

i åldern mellan 16–25 att de ville det. Det är en liten ökning sedan 2012 men en minskning med ett par procent sedan 2004 då mätningarna började. Brist på intresse är den största orsaken till att övriga andelen unga inte vill vara med och påverka lokalt. Även brist på tid eller kunskap eller låg tilltro till att engagemanget kan göra skillnad uppges som anledning till att inte ha försökt påverka den lokala politiken.

Både Demokratiutredningen och MUCF fastslår att kommuner i flera hänseenden kan bli bättre på att involvera unga i beslutsprocesser genom att ha en bättre inblick i vilka föreningar som finns i kommunen och vilka ungdomsperspektiv de företräder. Det behövs också fortsatt utveckling av metoder för samråd som inte bara omfattar ungdomsråd. MUCF:s senaste rapport *Utvecklingen av ideella föreningsvillkor – Civila samhällets villkor 2016 med fokus på ideella föreningar i utsatta områden* visar att de i utsatta områden upplever att de har sämre villkor än andra föreningar. Dessa föreningar är ofta bättre på att nå grupper som vanligtvis inte engagerar sig i föreningslivet.

Många kommuner har de senaste åren arbetat hårt för att utveckla sina sätt att involvera unga i allmänhet men kanske särskilt de unga som traditionellt sett haft svårt att göra sig hörda. I MUCF:s skrift *Ungas inflytande i kommuner och landsting* finns bland annat exempel från sex kommuner som arbetat med att utveckla innovativa strategier och metoder för att stärka ungas inflytande i den lokala demokratin. Där förekommer exempel på inflytandeform anpassat för särskoleelever och utvecklade former för möten mellan politiker och ungdomar både genom riktiga möten och online.

Något minskat medlemskap i föreningar

Den specifika del av det medborgerliga engagemanget som sker i och genom föreningar har sjunkit något över tid. Det saknas dock studier som kan visa på en långsiktig eller markant nedgång i svenska medborgares medlemskap i föreningar. Undersökningen om levnadsförhållanden (ULF/SILC) som genomförs av Statistiska Centralbyrån visade exempelvis på en liten minskning i föreningsmedlemskapet mellan 1992 och 2000. Under perioden minskade antalet medborgare som uppgav att de var medlem i minst en organisation från 92 till 90 procentenheter.

MUCF:s fokusrapport från 2014 handlade om ungas fritid och organisering och visade bland annat att det engagemang som sker i föreningsform är något nedgående, att vissa föreningar tappar mark medan andra

ökar och att föreningsengagemanget tenderar att gå ner framåt gymnasieåldern. Här följer några av de resultat och trender som lyfts fram och som kan åskådliggöra det svenska civilsamhället och dess utveckling, särskilt bland unga:

- Under 2014 var 54 procent av personer 16–29 år medlem i en förening eller i en organisation. Bland personer i åldrarna 35–54 var runt sju av tio föreningsmedlemmar enligt MUCF:s mått.
- 40 procent av unga i åldern 13–19 år är inte medlem i någon förening.
- I åldern 10–19 år är det särskilt bland de äldre ungdomarna (gymnasieungdomar) som föreningsmedlemskapet sjunker sett till de senaste 30 åren. Det finns också indikationer på att unga är med i allt färre antal föreningar.
- Idrottsföreningar är den föreningstyp som allra störst andel ungdomar är medlemmar i och den tendensen ökar.
- Andelen ungdomar 16–29 år som deltagit i möten eller aktiviteter i föreningar har mellan 2002 och 2013 minskat med omkring 10 procentenheter för idrottsföreningar (från 75 till 63 procent) och elev- och studentföreningar (från 43 till 25 procent). Det föreningsdeltagande som ökat är så kallade dator-, roll- och konfliktspelsföreningar som samma period ökade från 7 till 14 procent.
- 1985 svarade 26 procent av högstadieläverna i Stockholms kommun att de var ”mycket intresserade” av att vara medlem i en förening. Motsvarande siffra 2009 var 14 procent.

Civilsamhället engagerar inte alla

Vid sidan om något minskat medlemskap i föreningar finns det andra mönster som pekar på en polarisering i civilsamhället. Att det ideella engagemanget och arbetet inte är jämnt spritt bland befolkningen utan att civilsamhället är en ytterligare arena i samhället där vissa medborgare tenderar att vara underrepresenterade.

Utbildningsnivå och utländsk bakgrund har stor betydelse för i vilken utsträckning unga deltar i föreningslivet. Andelen unga som är föreningsmedlemmar ökar exempelvis i takt med föräldrarnas utbildningsnivå. Bland unga inrikes födda i åldern 16–29 är 56 procent medlem i en förening, medan motsvarande siffra bland utrikes födda är 37 procent. Unga utrikes födda tjejer är särskilt underrepresenterade i föreningar (32 procent). Andelen unga som är föreningsmedlemmar ökar i takt med föräldrarnas utbildningsnivå.

Befolkningsstudien från Ersta Sköndal högskola visar också att det trots ett stabilt engagemang finns ökande skillnader mellan de som är delaktiga i det civila samhället och de som inte är det. De pratar om ett kumulativt medborgarskap vilket innebär att de som redan är aktiva, exempelvis genom ett heltidsarbete, har en tendens att göra ännu mer på sin fritid. Att engagemang på en arena (exempelvis yrkeslivet) tenderar att leda till ytterligare engagemang på en annan (exempelvis i form av ideellt engagemang och föreningsmedlemskap). Personer som i olika hänseenden skulle kunna beskrivas som mer resursstarka är överrepresenterade bland dem som deltar aktivt i civilsamhället. Liknande mönster finns också i Demokratiutredningens beskrivning av medborgares politiska engagemang och tilltro till politiken och också Kulturvaneundersökningen som Myndigheten för kulturanalys gjort. Den visar att med ökad utbildningsnivå ökar också utsträckningen som medborgare tar del av olika typer av kultur.

Trender i civilsamhällets utveckling

På www.CivSam.se har civilsamhällets utveckling sammanfattats i ett antal trender. De tjänar också delvis som förklaringsfaktorer till att ungdomars engagemang tar sig fler uttryck än genom föreningsmedlemskap.

Individualisering

Individualisering innebär att det ideella engagemanget tar sig uttryck i andra, mer lösa och informella former än det traditionella föreningslivet erbjuder. Det sätter i sin tur press på det befintliga föreningslivet att hitta nya sätt att fånga upp medborgares engagemang men också på att hitta alternativa sätt att tillvarata ideellt engagemang.

En ökad individualisering skulle också kunna visa sig i form av högre efterfrågan på aktivitetsorienterat engagemang och mindre värdedrivet. Det är framför allt livstil, kultur- och fritidsaktiviteter som ökar medan de mer folkrörelsebaserade idéburna sammanlutningarna tappar mark.

Hybridisering

Hybridisering som begrepp kan sägas beröra alla de sätt på vilket civilsamhället och andra sfärer i samhället kommit att närma sig varandra i strävan att attrahera engagemang och framstå som attraktiva. Det har lett till svårigheter att exakt definiera var civilsamhället slutar och offentlig sektor eller näringslivet börjar. Framväxten av socialt entreprenörskap (sociala före-

tag) och ett ökat fokus på näringslivets samhällsansvar (Corporate social responsibility, CSR) är exempel på trender som försvårar definitionerna av civilsamhället. Även begreppsmässigt närmar sig civilsamhället och näringslivet varandra. Kundklubbar använder sig av medlemskapsbegreppet för att signalera inkludering och trovärdighet medan föreningar börjar kalla medlemmar för givare eller volontärer för att betona den aktiva insatsen som individen gör i föreningen.

Internet och sociala medier

Det finns en ständigt pågående diskussion om vilken roll den ökade digitaliseringen och den massiva ökningen av medborgares och i synnerhet ungas tillgång till och användning av modern teknik och internet påverkat deras engagemang och sätt att organisera sig på. Nedanstående citat belyser delar av den aktuella diskussionen.

”Även om de traditionella folkrörelseorganisationerna engagerar färre individer är det medborgerliga engagemanget alltjämt högt. Engagemanget tar sig nya uttryck genom nätverksbaserade och mer informellt organiserade rörelser.”

(Låt fler forma framtiden! Slutbetänkande från Demokratiutredningen, 2016)

”En central insikt inför framtida studier och analyser på detta område – som så mycket präglats av hype, mytbildning, glädjekalkyler och skräckprognoser – att man hela tiden måste studera vad unga faktiskt gör i reella och konkreta sammanhang. [...] Det vore onekligen värdefullt med mer studier som fokuserar på hur unga inom föreningsliv och intresseorganisationer använder digitala och sociala medier som ett verktyg i sitt arbete.”

(Aktivitet och organisering bland unga på internet i Fokusrapporten 2014 från MUCF)

”De som är aktiva politiskt utanför nätet tar med sig det engagemanget i sociala medier”

(Mats Ekström, professor i Medie- och kommunikationsvetenskap för SVT 2017-12-07)

MUCF:s fokusrapport från 2014 summerar några av de senaste studierna av ungas medieanvändning. De visar att unga fortfarande främst använder media för underhållning, skolarbete och kommunikation snarare än för politiskt engagemang och organisering i civilsam-

hället. En studie från Örebro universitet visar att trots ett stort politiskt intresse bland unga är bara sex procent av dagens ungdomar politiskt aktiva online.

Studier visar sammantaget att de unga som väljer att organisera sig på nätet ofta är samma ungdomar som är aktiva ”in real life” – det vill säga offline. Internet tenderar att användas för politiska syften av de som i övrigt är engagerade och deltar i föreningslivet – unga med socioekonomiskt goda förutsättningar, med hög utbildning eller hög utbildningsnivå hos föräldrar och som är politiskt intresserade. Andra unga är mindre engagerade, såväl online som offline.

Även om sociala medier och internet borde minska trösklarna för fler att engagera sig politiskt sker detta inte i praktiken. Internet blir på så sätt inte en plattform som engagerar fler men som däremot bidrar till nya möjligheter för de som redan är engagerade.

Professionalisering

De senaste åren har uttrycket ”från röst till service” kommit att präglade delar av debatten om civilsamhällets utveckling och roll. Över tid har civilsamhällets serviceproducerande verksamheter ökat medan de av opinionsbildande karaktär minskat. Professionalisering är dels en trend som följer med den rollförändringen. Den innebär exempelvis en högre andel anställda i relation till medlemmar och att medlemmarnas röst på så sätt tonas ner. Ytterligare en indikation på professionalisering är organisationers anpassning till de system som offentlig verksamhet eller näringslivet använder för uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring. I diskursen lyfts den ökande professionaliseringen vanligtvis fram som ett problem då den tenderar att flytta viss makt från medlemmar och förtroendevalda till experter eller anställda med särskild kompetens och på så sätt riskerar att urvattna civilsamhällets gräsrotsdrivna särart.

Internationalisering och globalisering

Internationalisering och globalisering är trender som påverkar alla delar av samhället men där det är svårt att konkret beskriva dess innebörd för civilsamhället. Det frammanar en mer komplex arena på vilket civilsamhällets aktörer kan verka och där civilsamhällets traditionellt sett starka koppling till nationalstaten på sikt kan komma att minska. Det finns också forskning som visar att den lokala kontexten kommit att vinna i betydelse i ett allt mer globalt samhälle. Att människors identitet och nätverk inte längre tydligt kan relateras till en nationalstat utan istället formas och utvecklas i den lokala kontext där man befinner sig. Det

ideella engagemang som sker i de mer eller mindre utsatta förorterna till de svenska storstäderna lyfts fram som ett tecken på denna trend.

Nya sätt att tillvarata och stimulera medborgerligt engagemang

Både på nationell, regional och lokal nivå förekommer exempel på satsningar som syftar till att tillvarata och stimulera medborgares engagemang i nya former och möta några av de trender som beskrivits ovan. Det kan handla om att öppna upp bidrag till andra aktörer än föreningar, arbeta på ett nytt sätt med att fånga föreningslivets upplevelser och genom att i bidragskriterierna ställa krav på samverkan och aktivitet. Nedan följer några exempel.

Statsbidrag för att stärka ungas inflytande i den lokala demokratin

Under 2014–2015 hade MUCF i uppdrag att fördela statsbidrag för att stärka ungas inflytande i den lokala demokratin. Tre miljoner kronor fördelades till sex kommuner för deras arbete med att utveckla innovativa strategier och metoder för att stärka ungas inflytande. I slutrapporten skriver myndigheten att satsningen bidragit till att särskilda målgruppers representativitet har ökat i arrangerade aktiviteter. Antalet dialoger mellan unga och politiker uppges även ha ökat och genom dessa samtal har nya idéer skapats. Nya metoder, nya inflytandeforum och nya sätt att ta stöd av digitala medier har prövats på inom projekten och MUCF drar slutsatsen att det vore värdefullt om dessa lärdomar kan spridas till fler.

Äga rum – Kreativa platser

Äga rum är regeringens satsning på konst och kultur i vissa bostadsområden. Syftet är bland annat att stärka kulturlivet och få en större spridning av kulturell verksamhet. Satsningen ska utgå från de boendes behov, engagemang och delaktighet. Det största del av Äga rum-satsningen går till bidraget Kreativa platser som hanteras av Kulturrådet. I de kan man söka medel från projekt som drivs av partnerskap med minst tre aktörer varav minst en kulturaktör. Kommunen får inte vara huvudansvarig men gärna vara med som samarbetspart. Målet är att skapa plattformar för att stärka de lokala nätverk av kulturutövare som bor och verkar i området.

Föreningsdialog i bidragsöversyn i Haninge kommun

Inom ramen för den bidragsöversyn som Haninge kommun initierade 2014 genomfördes en omfattande så kallad föreningsdialog för att få en bättre inblick i föreningars verksamhet, exempelvis betydelsen av det kommunala stödet och hanteringen av det. I dialogen fick föreningar komma med önskemål både rörande stöd i form av bidrag, men även andra former av stöd. Föreningsdialogen skedde i tre steg; ett dialogmöte med hela föreningslivet, en skriftlig enkät till föreningslivet och fyra stycken fokusgruppsmöten med olika typer av föreningar. Föreningsdialogen gav en bekräftelse av ett i grunden välfungerande system men som kunde skruvas på för att i högre utsträckning matcha föreningslivets behov, exempelvis genom förenklingar och fler ansökningstillfällen.

Volontärbyrån

Volontärbyrån grundades 2002 och är en ideell verksamhet inom intresseorganisationen Forum – idéburna organisationer med social inriktning. Volontärbyrån arbetar med att matcha utbud (engagerade människor) och efterfrågan på ideellt engagemang (ideella organisationer). Personer med en vilja att hjälpa till, utan föreningstillhörighet får på så sätt stöd att hitta lämpliga forum för sitt engagemang. Volontärbyrån stödjer och utbildar också föreningar i frågor om ideellt engagemang.

Kreativa fonden i Botkyrka

Kreativa fonden i Botkyrka är ett sätt att tillvarata idéer som äger rum i Botkyrka, som involverar Botkyrkabor och som sker inom områden såsom kultur, utbildning, miljö, mat, hälsa. Både privatpersoner över 18 år och föreningar i och utanför Botkyrka kan

söka projektstödet som max uppgår till 75 000 kr. De projektidéer som prioriteras ska tillföra platsen något nytt, bidra till delaktighet och möten mellan Botkyrkabor och andra, utveckla samarbeten med och mellan aktörer i Botkyrka och nå nya målgrupper.

Projektbidrag för särskild samhällsnytta i Värmdö kommun

I ljuset av sista tidens tillströmning av flyktingar förekommer exempel på kommuner som vill dra nytta av civilsamhällets kapacitet att bidra till inkludering av nyanlända. Värmdö har exempelvis, inspirerats av Eskilstuna kommun som instiftat ett bidrag inom kultur- och fritidsområdet som syftar till att stimulera utveckling inom integration, jämställdhet och mångfald samt stödja särskilda insatser som verkar för inkludering, trygghet och tillgänglighet för alla. Bidraget kan sökas av föreningar i fyra beslutsomgångar per år.

Nordisk nytta – krav på samverkan och möten

Nordiska ministerrådets stödformer har ofta en dimension syftande till att främja så kallad nordisk nytta. Flera bidrag, exempelvis Volt, ett nytt språk- och kulturprogram för unga, ska främja möten och samarbeten. I bidragskriterier tar det sig uttryck i krav på att projektet ska bidra till växelverkan mellan aktörer från minst tre nordiska länder. Projektet ska genomföras i något eller några av de nordiska länderna, Färöarna, Grönland eller på Åland.

Liknande krav finns i olika typer av projektstöd på både nationell, regional och lokal nivå och är ett exempel på hur politiska värden kan omsättas i bidragskriterier som påverkar användandet av de offentliga stöden i en viss riktning.

Bidrag till barn- och ungdomsföreningar

På nationell, regional och kommunal nivå finns det bidrag som stödjer barn och ungdomars organisering. Demokratiskolningen, skapandet av en meningsfull fritid men också stärkt hälsa, delaktighet och inflytande, ökad social sammanhållning och inkludering lyfts fram som motiv till bidragsgivningen på olika nivåer.

Ibland följer systemen på nationell, regional och lokal nivå en gemensam logik och bygger på liknande kriterier, i andra fall är de helt skilda från varandra. Vi befinner oss också i en tid när många typer av föreningsstöd sätts under lupp. På alla tre nivåer pågår olika typer av översyner och genomlysningar. De utgår i stort från samma frågeställning: Stimulerar vi civilsamhället på rätt sätt och på ett från medborgarnas perspektiv likvärdigt sätt genom våra befintliga stöd? Många är angelägna att säkerställa att stödet följer med i samhällsutvecklingen och bidrar till att stödja de samhällsvärden som civilsamhället genom sin särart kan bidra med.

I följande kapitel beskrivs statlig, regional och kommunalt föreningsstöd till barn- och ungdomsorganisationer och aktuella frågor i relation till dessa.

I kapitlet kan du bland annat läsa att:

- På alla nivåer i systemet omfattar ungdomsorganisationer en stor bredd av verksamheter med olika inriktning och fokus. Variationen framstår som störst på kommunal nivå.
- På nationell men även på regional och lokal nivå är bilden gällande vilka ungdomsorganisationer som tar del av befintliga bidrag stabil.
- Liknande typer av krav på vad som utgör en ungdomsorganisation (åldersspann, andel unga, antal medlemmar, antal lokalföreningar) förekommer på nationell, regional och kommunal nivå men är olika specifikt formulerade och omfattande.
- Det stöd som distriktsorganisationerna utgör för sina lokalföreningar varierar mycket och det är angeläget att fortsatt följa upp deras roll i relation till lokalföreningar och riksorganisationer.
- Medlemskapsbegreppet är komplext, i praktiken varierat och innebär mycket administration både för föreningar och bidragsgivande aktörer. Drivkraften att attrahera många medlemmar är särskilt stark om storleken på bidraget baseras på antalet medlemmar. För att komma ifrån detta fokus finns det kommuner som gått mot bidrag som i högre grad baseras på antalet aktiviteter och dess omfattning snarare än medlemskap. Att införa trappsystem – att inte basera bidraget på ett exakt antal medlemmar utan nivåer – är ett annat sätt att minska ett ensidigt fokus på medlemsrekrytering.
- Frågan om hur en demokratisk värdegrund genomsyrar verksamheten och i största möjliga mån kan säkerställas hos de aktörer i civilsamhället som tar del av offentliga bidrag är högaktuell både på nationell, regional och lokal nivå. Det är utmanande att konkret definiera demokratiskt värdegrundsbase-rad verksamhet, hitta ett stöd som innebär rimliga krav på bidragsmottagare och handläggare och som balanserar ett proaktivt och reaktivt förhållnings-sätt.

Nationellt föreningsstöd till barn- och ungdomsorganisationer

På nationell nivå ansvarar MUCF för ett statsbidrag till barn- och ungdomsorganisationer. För att kvalificera sig till det så kallade organisationsbidraget till barn- och ungdomsorganisationer krävs att:

- Medlemskapet är frivilligt.
- Organisationen har haft verksamhet i Sverige under minst två år före ansökan.
- Minst 60 procent av organisationens medlemmar är från 6 år till 25 år.
- Organisationen ska ha minst 1000 medlemmar som är från 6 år till 25 år.
- Det finns medlemsföreningar i minst fem län.

Andra regler för medlemsantal och geografisk spridning gäller för barn- och ungdomsorganisationer som företräder personer med funktionsnedsättning och nationella minoriteter i Sverige. Bidraget får gå till löpande verksamhet, till exempel till kostnader för kansli, administration eller anställda.

Under 2017 fördelades 212 miljoner kronor ut till totalt 110 föreningar. Fram till 2008 fick omkring 60–70 organisationer bidraget vilket innebär att antalet organisationer som tagit del av bidraget ökat markant de senaste 10 åren. Det är framför allt mindre organisationer med färre än 3000 medlemmar som står för ökningen. När det gäller vilka organisationer som tar del av bidraget uppger MUCF i sin fokusrapport från 2014 att det präglats av kontinuitet. Nya organisationer har tillkommit genom avknoppningar från befintliga föreningar eller ombildningar. Antalet bidragsgrundande medlemmar har legat på en relativt sett stabil och hög nivå 2014 och åren innan – omkring 600 000 medlemmar.

Regionalt föreningsstöd till ungdomsorganisationer (distriktsorganisationer)

Inom ramen för arbetet med denna skrift har en genomgång av samtliga regioners stöd till barn- och ungdomsorganisationer gjorts. Resultatet visar i stort på följande:

- Samtliga regioner har något slags regionalt verksamhetsstöd till barn- och ungdomsorganisationer på distriktsnivå
- Kraven på vad som kännetecknar en distriktsorganisation och vad den ska fylla för funktion för sina medlemmar är relativt likvärdig och omfattar vanligtvis en lägstanivå gällande ett par eller fler av följande kriterier:

- antal lokalföreningar (vanligtvis 4–5)
- i hur många av länets kommuner som lokalföreningar ska finnas (vanligtvis 3–4)
- åldersspannet för barn och unga (6–25 år men med vissa variationer)
- antalet medlemmar (varierar mellan 100–400)
- andelen medlemmar 6–25 år (minst 60 procent).
- Kraven på antal lokalföreningar och medlemmar är ofta lägre för distriktsorganisationer för unga med funktionsnedsättning och etniska minoriteters ungdomsorganisationer.
- Det varierar om det finns krav på att tillhöra en riksförening eller inte. I Stockholms läns landsting är det inget krav.
- Stödet är vanligtvis tudelat och innebär dels ett grundbidrag, dels ett bidrag som baseras på antalet medlemmar och på aktivitetsnivå

I merparten av regionerna finns ingen tydlig begränsning gällande vilken typ av ungdomsorganisation som kan beviljas föreningsstöd så länge de uppfyller de allmänna kraven. Det innebär att ungdomsorganisationerna som beviljas stöd i ett län kan handla om politiska organisationer och etniska minoriteters organisationer likväl som elev- och studentföreningar och religiösa föreningar och endast har den gemensamma nämnaren att de har unga medlemmar. Det förekommer exempel på regioner som valt att avgränsa stödet från vissa ungdomsorganisationer. I Norrbotten har exempelvis politiska organisationer och elevorganisationer prioriterats bort i föreningsstödet. Det förekommer också exempel på regioner där just de politiska ungdomsorganisationerna har ett mandatbaserat stöd. Frågan om att se över sina föreningsstöd är därmed, precis som på nationell och lokal nivå i högsta grad aktuell.

Stockholms läns landstings föreningsstöd till ungdomsorganisationer

Landstingets nuvarande stöd till ungdomsorganisationer riktar sig till distriktsorganisationer i syfte att bidra till ett ”mångsidigt och rikt kulturutbud i barn och ungas närmiljö samt till att ge dem möjlighet till inflytande och delaktighet i föreningslivet. På det sättet främjas kunskaper i demokrati och möten mellan människor med olika bakgrund, men också förståelse för och utveckling av kulturarvet.” Tanken är att distriktsorganisationerna i sin tur ska låta sina lokala föreningar ta del av det exempelvis genom administrativt och organisatoriskt stöd, utbildningar och distriktsövergripande projekt. För att vara kvalificerad för

bidraget ska distriktsorganisationerna i Stockholms län som söker

- ha kontinuerlig verksamhet sedan minst ett år
- ha minst 400 medlemmar i de lokala föreningarna, i åldern 6–25 år, bosatta i länet
- ha minst 60 % medlemmar i åldern 6–25 år
- ha minst 5 lokala föreningar i minst 3 kommuner i länet

Distriktsorganisationerna ska vidare arbeta inom fyra målområden som kulturnämnden satt upp:

- Demokrati
- Jämställdhet mellan könen
- Jämlikhet mellan olika sociala och kulturella grupper
- Tillgänglighet för funktionshindrade

I nuläget är landstingets stöd till barn- och ungdomsorganisationer uppbyggda i form av två delar: ett grundstöd som är lika för alla och som årligen fastställs av kulturnämnden och ett rörligt medlemsstöd beräknat på antalet redovisade medlemmar i lokalföreningarna.

Bredare relevans – en pågående översyn inom landstinget

Våren 2013 tog kulturnämnden i Stockholms läns landsting initiativ till en översyn av roll och för sitt stöd till länets kulturliv och civilsamhälle. Under 2015 anlät landstinget en utredare med uppdrag att föreslå förändringar av mer principiell och strategisk karaktär för kulturförvaltningens framtida roll och inriktning och förorda eventuellt nya och andra prioriteringar av stöd till kulturlivet. Som följd av utredningen samlades bland annat nio stödformer till tre olika stödformer. Genom förändringen öppnades bidragen upp till att omfatta en bredare verksamhet som fler kan söka. Kulturförvaltningen arbetar också med att se över sitt stöd till föreningslivet i syfte att säkerställa en bredare relevans. Översynen ska också säkerställa föreningsstöd som i högre utsträckning följer intentionerna i barnkonventionen och i praktiken innebär en verksamhet som är öppen för alla och där ingen diskrimineras på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning.

Distriktsorganisationernas roll i Stockholms län

I Palett för ett stärkt civilsamhälle konstateras det att föreningar traditionellt sett ofta strukturerat sig i en lokal, en regional och en nationell nivå men att demografiska förändringar och förbättrade kommunikations-

möjligheter framför allt kommit att förminska den regionala nivåns betydelse. En central fråga i landstingets översyn har varit att få en bättre förståelse för vilken roll distrikten idag spelar för sina lokala föreningar.

Det har varit svårt att generellt sett uttala sig om distriktsorganisationernas värde utifrån den kortare runtringning som gjorts bland distriktsorganisationer i Stockholms län som fått föreningsstöd (16 organisationer har nåtts) eller den utblick mot andra regioners stöd till distriktsorganisationer. Däremot är det tydligt att distriktsorganisationerna fyller en mycket varierad funktion i relation till sina lokalföreningar och riksorganisationer (där sådana finns). Den gemensamma nämnaren är att distriktens roll innebär koordinering, samordning, föreningsutveckling och stöd till lokalföreningar. Stödet kan både ske på förekommen anledning, det vill säga att lokalföreningarna själva ber om det men också genom att proaktivt erbjuda regionala träffar, utbildning och genom vidareförmedling av information och riktlinjer från nationell nivå (riksorganisation). Nästan alla erbjuder sina lokalföreningar kompetensutveckling och utbildning i någon form. Ledarskapsutbildningar och styrelseutbildningar är vanligt förekommande men även utbildningar och temakvällar relaterade till organisationens kärnfrågor eller specifika verksamhet (t ex spel, media, schack). I några exempel är stödet framför allt ekonomiskt, det vill säga att stödet från landstinget huvudsakligen slussas vidare ner till den lokala nivån. Relativt få av de distriktsorganisationer som kontaktats tillhandahåller lokaler för sina lokalföreningar men kan ge sina lokalföreningar stöd för att hitta och finansiera lokaler för sin verksamhet. De allra flesta distriktsorganisationerna i Stockholms län har anställd personal men omfattningen kan variera från upp emot 10 anställda ner till en 30-procentig deltidstjänst. I princip alla berättar också att de har digitala stödssystem för medlemsregistrering. Ibland administreras de från nationell nivå och distriktsorganisationernas roll kan då framför allt vara att stödja lokalföreningen att använda dem korrekt.

Givet den stora variationen är det sammantaget svårt att tydligt beskriva vilken roll distriktsorganisationerna har och därmed också vilken roll den regionala nivån fyller för barn- och ungdomsföreningar. Det förekommer exempel på distriktsorganisationer som framför allt kanaliseras vidare till lokalföreningar och därmed framför allt förstärker befintligt lokalt stöd snarare än erbjuder en regional överbyggnad vilket får sägas vara ett avsteg från bidragets huvudsakliga syfte. Ett intressant spår att vidare fördjupa sig i vore att för-

söka fånga lokalorganisationernas upplevelse av det stöd som distriktet ger. De skulle sannolikt ge en bättre bild av distriktets roll och upplevda värde för de lokala barn- och ungdomsorganisationerna.

Kommunalt föreningsstöd till barn- och ungdomsorganisationer

I MUCF:s Fokusrapport från 2014 ingår en kartläggning av kommunalt stöd till ungdomsorganisationer. Resultatet visar att alla kommuner har något slags stöd till ungdomsföreningar och det varierar hur stöden är uppbyggda. Bidrag till drift eller verksamhet (exempelvis genom lokalt aktivitetsstöd) är vanligast men också till lokaler eller anläggningar. I genomsnitt två av tre kommuner har projektinriktade småskaliga arrangörsstipendier såsom ”en snabb slant” för att flexibelt och snabbt kunna tillvarata ungas idéer och engagemang. Sådana snabba pengar är sällan förenade med krav på att en förening söker utan även enskilda personer kan ofta söka medlen.

Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer (LSU) genomförde också 2012 en studie i syfte att kartlägga villkoren för ungas organisering på kommun- och landstingsnivå. Resultaten som presenterade i rapporten Med vilket syfte? visade att det fanns många likheter mellan landstingens stöd till ungdomsorganisationer och det nationella stödet men att det fanns stora variationer mellan olika kommuners stöd. Fler kommuner hade exempelvis inte riktat stöd till ungdomsföreningar. Resultaten visade också att ungdomsföreningar som begrepp inte var allmänt etablerat bland många kommuner. LSU drog slutsatsen att det kan bero på den bredd och mångfald som finns bland ungdomsföreningar som i sin tur gör begreppet svårt att greppa.

Precis som för landet i stort varierar det hur kommuner inom Stockholms län valt att strukturera stödet till föreningars barn- och ungdomsverksamhet. Vissa har föreningsstöd i form av ett grundstöd riktat till just barn- och ungdomsföreningar. Andra har istället föreningsstöd till exempelvis idrotts- och kulturföreningar och prioriterar där sådana som riktar sig till barn och unga. Skrivningar som fastslår att barn och unga är prioriterade målgrupper för kommunernas stöd till civilsamhället är överlag vanliga.

I likhet med den regionala nivån skiljer det sig något åt hur kraven på vad som definierar en barn- och ungdomsorganisation specificerats, i de fall de förekommer. Vissa har exempelvis krav på att merparten av medlemmarna ska vara unga i viss ålder medan andra mer öppet definierar det som föreningar som i huvudsak riktar sig på barn och unga. Det finns vissa skillna-

der i hur medlemskapet definieras och det kan också finnas krav på lokal tillhörighet (se vidare i nästa avsnitt). En annan dimension som skiljer kommunerna åt är huruvida storleken på bidraget till en förening är baserat på antalet medlemmar eller genomförda eller planerade aktiviteter.

Vad innebär det att vara medlem?

Medlemskapsbegreppet är och har varit komplext inom civilsamhället. Komplexiteten ligger både i att definiera vad en medlem är och att hålla aktuella register över sina medlemmar. Både på nationell, regional och lokal nivå är föreningsbidrag på ett eller annat sätt förknippat med vissa krav på medlemskap. Kraven kan både handla om att över huvud taget kvalificera sig som ungdomsorganisation men påverkar i många fall också storleken på ett bidrag.

Att vara betalande medlem var länge likställt med att vara en medlem. 2004 tog dåvarande Ungdomsstyrelsen bort just de kraven för sitt bidrag till barn- och ungdomsorganisationer. Sedan dess har olika organisationer valt olika sätt att definiera medlemskap och vad som utgör en aktiv medlem – vilket är ett begrepp som gäller i många typer av bidrag. Vissa föreningar såsom elevorganisationer har, genom deras sätt att definiera medlemskap, en tendens att omfatta många medlemmar i relation till vissa andra ungdomsorganisationer, exempelvis inom kulturområdet.

I vissa kommuner i Stockholms län pågår diskussioner om medlemskapsbegreppet och utmaningarna i relation till att specificera och följa upp en tydlig anknytning till kommunen (att medlemmarna i stort är folkbokförda i kommunen). I flera kommuner i länet, exempelvis Värmdö är det bara folkbokförda i kommunen som är bidragsberättigade medlemmar i en ungdomsförening. I Solna är grundprincipen att en majoritet av medlemmarna i ungdomsföreningar ska vara folkbokförda i kommunen vilket skulle kunna vara undanträngande för vissa idrottsföreningar som attraherar medlemmar från närliggande kommuner.

Att säkerställa aktuella medlemsregister och arbeta för att attrahera så många aktiva medlemmar som möjligt är särskilt viktigt då många offentliga bidrag baseras på medlemsantal. Digitala system har underlättat möjligheterna att skapa ordning och reda i medlemsregister men det är fortsatt en sysselsättning som många föreningar lägger ner mycket tid på särskilt eftersom det i är grunden för flera offentliga bidrag. Omvänt behöver också de offentliga bidragsgivarna hitta system för att följa upp de krav som ställs på att medlemskap stämmer överens med bidragets krav.

Demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet

En fråga som ständigt aktualiseras när det gäller offentliga aktörers stöd till civilsamhället handlar om hur man kan och bör arbeta för att säkerställa att de som ges medel bedriver en verksamhet som är i linje med vad som kan sammanfattas som demokratiska värden – ett krav som följer med all offentlig bidragsgivning. Med jämna mellanrum uppmärksammas händelser där föreningar eller projekt som tagit del av offentliga bidrag agerat på sätt som kan uppfattas som problematiska utifrån en demokratisk värdegrund. Innebörden av yttrandefrihet, religionsfrihet, jämlikhet och jämställdhet blir plötsligt aktuella på en praktisk snarare än teoretisk nivå och det blir tydligt att olika människor lägger in olika innebörd i dem.

I en genomgång av föreningsstödet till ungdomsorganisationer på regional och lokal nivå framkommer liknande typer av formuleringar gällande vad som definierar en demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet. MUCF:s definition och förhållningssätt tycks i många fall ha varit vägledande. Det sättet har både en proaktiv och en reaktiv del. Den proaktiva delen handlar om att utifrån befintlig dokumentation och beslut säkerställa att organisationen följer demokratins spelregler. MUCF granskar exempelvis att alla de ideella organisationer som de ger bidrag till har stadgar som reglerar arbetet på ett demokratiskt sätt. De måste också ha en demokratisk uppbyggnad och i sin verksamhet respektera demokratins idéer, jämställdhet och förbud mot diskriminering. Organisationen ska också i den verksamhet som de bedriver respektera demokratins idéer vilket även omfattar jämställdhet och förbud mot diskriminering. MUCF skriver själva att denna bedömning är mer komplicerad och att de därför börjat tillämpa kriteriet mer restriktivt i sin bidragsgivning. För att i möjligaste mån säkerställa detta granskas stadgar, årsmötesprotokoll, verksam-

hetsberättelser och övriga policydokument. Nyhetsrapportering och information från organisationernas webbsidor eller sociala medier kan också förekomma.

Den reaktiva delen handlar om att på förekommen anledning be organisationen förklara ett visst agerande eller själva genomföra en fördjupad granskning av en händelse. Det kan leda till att ärendet avslås, att bidraget villkoras eller tillfälligt stoppas eller att hela eller delar av det bidrag som organisationen fått ska återbetalas. Det sistnämnda kräver en omfattande granskning som ger bevis på att organisationens agerande stridigt mot ovan angivna principer.

Från politiskt håll är det viktigt för att stimulera de värden som civilsamhället kan bidra till för att värna och utveckla demokratin. Att undvika att enstaka aktörer genom vägval kastar en skugga över den stora merpart av föreningar som bedriver en demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet är också viktigt. Frågan om hur de ska göra för att i största möjliga mån säkerställa att de bidrag de ger civilsamhället används till demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet är högaktuell i vissa kommuner men även på nationell nivå.

Solna utgör ett exempel. Där har kultur- och fritidsnämnden fått i uppdrag att se över regelverket för bidragsgivning till kultur- och idrottsföreningar och även tillträdet till kommunala lokaler och idrottsanläggningar med hänsyn till de förväntningar som finns på att stödja demokratiska principer, respektera mänskliga rättigheter och motverka extremism.

MUCF har också fått i uppdrag att rapportera hur de tillämpar de demokratikriterier som gäller för deras bidrag till civilsamhället. De kommer lämna en särskild rapport till regeringen om detta den 1 september 2017 vilket sannolikt kommer kunna bli vägledande för bidragsgivande aktörer både på regional och kommunal nivå.

Möjligheterna och målkonflikternas arena – avslutande diskussion och analys

Ambitionen med denna skrift har varit att bidra med kunskap och underlag för diskussion om det offentliga stödet till ett civilsamhälle i utveckling. Här har både civilsamhällets roll, förändring och främsta utmaningar lyfts fram likväl som grundprinciper och svårigheter i den offentliga bidragsgivningen utifrån exemplet föreningsstöd till barn- och ungdomsorganisationer.

I detta avslutande kapitel läggs några av de pusselbitar som skriften berört, sida vid sida. Då framträder olika typer av utmaningar och målkonflikter som det offentliga i sin relation till civilsamhället behöver hitta sitt förhållningssätt till.

Denna avslutande analys ger inga givna eller färdigpaketerade svar. Den ger däremot underlag för egna konsekvensanalyser och välgrundade vägval gällande vilka värden det offentliga stödet till civilsamhället i högre utsträckning kan och bör försöka främja. Föreningslivet kan både verka inkluderande och exkluderande beroende på dessa vägval.

Föreningslivet – en röstbärare för vissa

En första och viktig slutsats är att det finns ett stort medborgerligt engagemang och vilja att påverka samhället men att engagemanget tar sig uttryck på fler sätt än tidigare. Föreningslivet som företeelse minskar något men än viktigare är den statistik som visar att föreningar inte lyckas attrahera alla grupper i samhället. Föreningsstöd bidrar till en mångfald av organisationer men inte en representativ mångfald. Vissa grupper såsom unga, arbetslösa och personer med utländsk bakgrund är underrepresenterade som föreningsmedlemmar. Dagens föreningsliv är med andra ord inte en så bred röstbärare, demokratiskola eller arena för inkludering och sammanhållning som önskat. Offentliga aktörer som huvudsakligen inriktar sitt samarbete

med civilsamhället mot just föreningar och deras medlemmar tenderar därmed att systematiskt prioritera vissa röster i samhällsdebatten framför andra.

Långsiktig självständighet eller ökad mångfald och inkludering

I statens politik för det civila samhället betonas civilsamhällets självständighet och ambitionen att genom bidragssystemen stödja en stabil, långsiktig plattform från vilken föreningslivet kan fullfölja sin roll som självständig röstbärare. Föreningsstöd rimmar bra med principerna om långsiktighet och självständighet. Dels värnar det organisationernas rätt att själva bestämma vad deras verksamhet ska innebära. Dels främjar det stabilitet. Bland ungdomsorganisationer söker sällan helt nya föreningar stöd. Idéburna föreningar tappar också mark i relation till aktivitetsdrivna föreningar. Föreningsstödet säkerställer föreningarnas självbestämmande men begränsar omvänt möjligheterna att ställa krav på viss aktivitet eller arbete för att nå nya målgrupper eller möten över föreningsgränser. Genom föreningsstöd kan därmed värden som långsiktighet och självständighet ibland stå mot främjande av ökad mångfald och inkludering.

Engagemang i fler former

Genom *En politik för det civila samhället* framhåller regeringen vikten av att "[...] den som ska starta eller delta i en verksamhet ska kunna välja mellan olika former av associationer och engagemang som ger skilda förutsättningar och därför passar för olika situationer och syften. Variationsrikedom bör således både erkännas och uppmuntras av politiken för det civila samhället". Hybridiseringen som trend visar att associationsformerna och sätten att engagera sig ständigt utvecklas och skapar ett mer svårdefinierbart landskap i civilsamhället. Lösare sammanslutningar, engagemang för tillfälliga samhällsproblem, med fokus på görande snarare än form exemplifierar utvecklingen. Möjligheterna som internet och sociala medier skapar sänker trösklarna till snabb mobilisering kring en viss fråga. Trots denna utveckling så kanaliseras mycket av de offentliga bidragen till civilsamhället på nationell, regional och kommunal nivå genom just föreningar som associationsform (vid sidan om studieförbund och trossamfund). I det stöd som sker i de formella bidragssystemen är föreningar fortfarande norm. Föreningar har genom sin demokratiska uppbyggnad förväntats säkerställa en demokratisk skolning genom att offentliga medel används på ett sätt som rimmar med en demokratisk värdegrund. I skriften lyfts exempel fram på offentliga bidrag som ges till andra aktörer i civilsamhället än just föreningar (Äga Rum och Kreativa fonden i Botkyrka). Nyfikenheten tycks vara stor för denna typen av öppnare bidrag. Möjligen är vi i ett mycket tidigt skede i att öppna upp bidragssystemet till civilsamhället i syfte att fånga engagemang i andra former än genom föreningslivet.

Demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet i praktiken

Frågan om hur en demokratisk värdegrundsbaserad verksamhet ska säkras i det offentligas stöd till civilsamhället är högaktuell. Ökad polarisering i samhället likväl som uppmärksammade händelser i media driver på alla nivåer fram översynen av hur arbetet med att säkerställa en demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet kan utvecklas i relation till bidragsgivningen. I arbetet finns det flera utmaningar och vägval att hantera. För att tydliggöra demokratisk värdegrundsbaserad verksamhet behöver begreppets innebörd konkretiseras. Mångfalden och principen om långsiktig självständighet ställs på sin spets. Hur höga och detaljerade krav på att beskriva och analysera sin verksamhet kan det offentliga ställa på aktörer i civilsamhället

utan överdrivna krav på professionalism? Är exempelvis riskbedömningar en möjlig väg att gå? Hur mycket ska man arbeta med att i förväg försöka säkerställa att aktörer som får medel kommer att bedriva en demokratiskt värdegrundsbaserad verksamhet och hur mycket bör man arbeta med att ha en tydlig process för att på förekommen anledning hantera uppkomna tveksamheter? Ett proaktivt och ett reaktivt förhållningssätt ställs mot varandra. De krav som ställs behöver ständig balanseras mot den administration som ett kvalitetssäkringssystem innebär både för handläggare och bidragsmottagare och mot de principer som ska genomsyra samarbetet mellan civilsamhället och det offentliga.

Från varande till görande – från röst till service

Ytterligare en trend i civilsamhället är fokus på ett görande snarare än ett varande – att aktivitet kommit i fokus snarare än samlingen kring en idé. Dels kan ett ökat fokus på civilsamhället som utförare av service och välfärdstjänster vara en del av trenden. Ökat fokus på att göra snarare än finnas märks också i vissa bidragssystem – exempelvis genom aktivitetsbaserade föreningsbidrag snarare än medlemsbaserade. Förändringen märks även i sättet på vilket medborgare väljer att engagera sig där aktivitet snarare än idé kommit att bli förenande. Förklaringen till ett förändrat engagemang tillskrivs bland annat av ökad individualisering och ökande sociala klyftor. När antalet flyktingar ökade visade sig det medborgerliga engagemanget i många olika former. Staten likväl som många kommuner kom att öka stödet till civilsamhället i syfte att skapa en meningsfull sysselsättning och inkludering för nyanlända.

I denna trend ställs flera värden på sin spets. Här ställs långsiktighet i bidragssystemen och civilsamhällets självständighet mot ökad flexibilitet och styrning mot andra politiska mål som integration, social sammanhållning och meningsfull fritid. Att styras av ett ideellt engagemang eller ha kapacitet och kunskap att möta komplexa behov hos olika medborgare kan också stå i motsättning till varandra. Här kan ökade krav på professionalism innebära att makt flyttas från enskilda medborgares engagemang. Det är också en utveckling i vilken dialog mellan civilsamhället och det offentliga blir central. Att tillsammans diskutera samhällsutmaningar och hitta vägar framåt för att gemensamt möta dem.

Sammantaget kräver trenden att offentliga aktörer tar ställning till vilka värden och resultat som är mest angelägna att värna och stimulera och försöka anpassa

sitt stöd till civilsamhället därefter. Svaret kommer knappast att vara svart-vitt exempelvis i form av att ett helt aktivitetsbaserat bidragssystem eller ett ensidigt fokus på föreningsstöd. Däremot kan valet av tyngdpunkt komma att behöva förändras för att möta ett samhällsligt engagemang och ett civilsamhälle i utveckling.

Referensförteckning

- Amnå, E. Ekström, M, Stattin, H (2016): *Ungdomars politiska utveckling – Slutrapport från ett forskningsprogram*. http://rj.se/globalassets/skriftserie/rj_skriftserie_12.pdf
- Ersta Sköndal Högskola (2015), *Folk i rörelse: Medborgerligt engagemang 1992–2014*. Johan von Essen, Magnus Jegermalm och Lars Svedberg.
- Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer, LSU (2012), *Med vilket syfte? En kartläggning av lokalt stöd till ungas organisering*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2014), Fokus 14 – *Om ungas fritid och organisering*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2016), *Ungas inflytande i kommuner och landsting – slutrapport*.
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2017), *Utvecklingen av ideella föreningsvillkor – Civila samhällets villkor 2016 med fokus på ideella föreningar i utsatta områden*.
- Regeringens proposition 2009/10:55, *En politik för det civila samhället*.
- Regeringens proposition 2013/14:191, *Med fokus på unga – en politik för goda levnadsvillkor, makt och inflytande*.
- SOM-institutet (2015), *Svenska trender 1986–2015*. Henrik Ekengren Oscarsson & Annika Bergström (red.)
- Statens offentliga utredning 2016:5 *Låt fler forma framtiden!* Slutbetänkande från Demokratiutredningen.
- Statens offentliga utredning 2016:13 *En palett för ett stärkt civilsamhälle*. Slutbetänkande från utredningen om ett stärkt civilsamhälle.
- Statistiska Centralbyrån (2003), *Föreningslivet i Sverige. Välfärd. Socialt kapital*. Demokrati.
- Statistiska Centralbyrån (2009), *Medborgerlig aktiviteter 2008–2009*.
- Webbsidor:**
- Botkyrka – kreativa fonden: <https://www.botkyrka.se/bibliotek--kultur/stipendier--stod/kreativa-fonden.html>
- Haninge – bidragsöversyn: <http://haninge.se/globalassets/uppleva-och-gora/foreningar/bidragsreglemente/utredning-bidragsoversyn.pdf>
- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor: www.CivSam.se och www.ungdag.se
- Nordiska ministerrådet – Volt – kultur- och språkprogram för barn och unga: <http://www.norden.org/sv/aktuellt/nyheter/volt-nytt-kultur-och-spraakprogram-foer-barn-och-unga>
- Volontärbyrå: www.volontabyran.org
- Värmdö – projektbidrag för särskild samhällsnytta: https://service.varmdo.se/KBG_SS

